

מבוא ללימוד אגדה

א. מקום האגדה וחשיבותה בתוך התורה שבעל פה

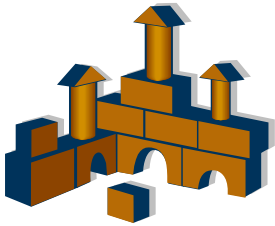
אבות דרבי נתן נוסחא א פרק כח

רבי אלעזר בן שמוע אומר: שלש מדות בתלמידי חכמים - אבן גזית, אבן פינה, אבן פסיפס. אבן גזית כיצד? זה תלמיד ששנה מדרש (=מדרש הלכה). בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלו שואלו במדרש אומר לו. זהו אבן גזית שאין לה אלא פה (=צד חלק ומסותת) אחת. אבן פינה כיצד? זה תלמיד ששונה מדרש והלכות (=משניות). בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלו, שואלו במדרש אומר לו, בהלכות אומר לו. זהו אבן פינה שאין לה אלא שתי פיות בלבד. אבן פסיפס כיצד? זה תלמיד ששונה מדרש והלכות ואגדות ותוספתות. כשתלמיד חכם נכנס אצלו שואלו במדרש אומר לו, בהלכות אומר לו, בתוספתות אומר לו, באגדות אומר לו. וזו היא אבן פסיפס שיש לה ארבע פיות מארבע רוחותיה.

א בן גזית = אבן המסותתת מצד אחד בלבד

אבן פינה = אבן המשמשת לחיפוי פינות ומסותתת משני צדדים

אבן פסיפס = אבן חלקה מכל צדדיה

- ע"פ דברי רבי אלעזר בן שמוע, מיהו התלמיד החכם שמידתו עליונה על כולם?
- מה ניתן ללמוד מדבריו על מקומו של לימוד האגדה כחלק מלימוד התורה שבעל פה?
- נסי לחשוב, עם איזו עמדה מנוגדת מתמודד רבי אלעזר בן שמוע?
- מהי המשמעות של דימוי תלמידי החכמים לאבני בניין?

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא יב - בחדש השלישי

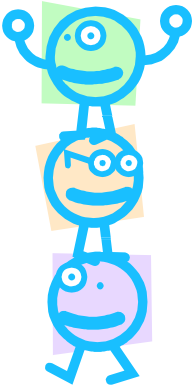
"אנכי ה' אלוקיך (שמות כ, א). אמר ר' חנינא בר פפא: נראה להם הקדוש ברוך הוא: פנים זעופות, פנים בינוניות, פנים מסבירות, פנים שוחקות. פנים זועמות למקרא, כשאדם מלמד את בנו תורה צריך ללמדו באימה. פנים בינונית למשנה. פנים מסבירות לתלמוד. פנים שוחקות לאגדה. אמר להם הקדוש ברוך הוא: אף על פי שאתם רואין כל הדמויות הללו, אלא "אנכי ה' אלוקיך".

- מדוע לדעתך הגדירו חכמים את האגדה כגילוי פניו השוחקות של הקב"ה?

ספרי דברים פרשת עקב פיסקא מט

ולדבקה בו, וכי היאך איפשר לו לאדם לעלות למרום ולדבק באש והלא כבר נאמר: "כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא" (דברים ד, כד)? ... דורשי הגדות אומרים: רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם, למוד הגדה. שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדבק בדרכיו.

- מה מאפשרת האגדה לאדם ע"פ אותם "דורשי הגדות"?
- מדוע מכונה הקב"ה בדבריהם דווקא "מי שאמר והיה העולם"?

ב. זרכים ללימוד אגדה

רמב"ם, פירוש המשנה למסכת סנהדרין, הקדמה לפרק "חלק" הפרק העשירי

אתה צריך לדעת שדברי חכמים עליהם השלום נחלקו בהם בני אדם לשלש כתות:

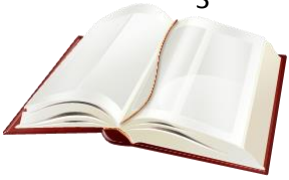
הכת הראשונה: והם רוב אשר נפגשתי עמהם ואשר ראיתי חיבוריהם ואשר שמעתי עליהם, מבינים אותם כפשטם ואינם מסבירים אותם כלל, ונעשו אצלם כל הנמנעות מחויבי המציאות, ולא עשו כן אלא מחמת סכלותם בחכמות וריחוקם מן המדעים, ואין בהם מן השלמות עד כדי שיתעוררו על כך מעצמם, ולא מצאו מעורר שיעוררם, ולכן חושבים הם שאין כוונת חכמים בכל מאמריהם המחוכמים אלא מה שהבינו הם מהם, ושהם כפשוטם.

...והכת הזו המסכנה רחמנות על סכלותם לפי שהם רוממו את החכמים לפי מחשבתם, ואינם אלא משפילים אותם בתכלית השפלות ואינם מרגישים בכך. וחי ה' כי הכת הזו מאבדים הדר התורה ומחשיכים זהרה, ועושים תורת השם בהפך המכוון בה, לפי שה' אמר על חכמת תורתו "אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" (דברים ד, ו), והכת הזו דורשין מפשטי דברי חכמים דברים אשר אם ישמעום העמים יאמרו רק עם סכל ונבל הגוי הקטן הזה. והרבה שעושים כן הדרשנין המבינים לעם מה שאינם מבינים הם עצמם, ומי יתן ושתקו כיון שאינם מבינים. "מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה" (איוב יג, ה). או היה להם לומר אין אנו יודעים מה רצו חכמים בדברים אלו ולא היאך פירושו, אלא חושבים שהבינו, ומעמידים את עצמם להבין לעם מה שהבינו הם עצמם, לא מה שאמרו חכמים, ודורשין בפני ההמון בדרשות ברכות ופרק חלק וזולתם כפשוטם מלה במלה.

והכת השניה: גם הם רבים, והם אותם שראו דברי חכמים או שמעוהו והבינוהו כפשוטו, וחשבו שאין כוונת חכמים בכך אלא משמעות פשטי הדברים, ולכן זלזלו בו וגוהו וחשבו למזור מה שאינו מוזר, וילעיגו על דברי חכמים לעתים קרובות, וחושבים שהם יותר נבונים מהם ויותר זכי רעיון, ושהם עליהם השלום פתיים חסרי דעת סכלים בכל המציאות, ואינם משיגים שום דבר כלל. ...והם יותר סכלים מן הכת הראשונה ויותר פתיים, והם כת ארורה שהתפרצו כלפי אנשים רמי המעלה שכבר נודעה חכמתם אצל החכמים.

...והכת השלישית והם חי ה' מעטים מאד עד שאפשר לקרוא להם כת כמו שאפשר לומר על השמש מין, והם האנשים שנתבררה אצלם גדולת החכמים וטוב תבונתם כמה שנמצא בכלל דבריהם דברים המראים על ענינים אמתיים מאד, ואף על פי שהם מעטים ומפוזרים בכמה מקומות בחבוריהם הרי הם מראים על שלמותם והשגתם את האמת. וגם נתברר אצלם מניעת הנמנעות ומציאות מחוייב המציאות, וידעו שהם עליהם השלום לא דברו דברי הבאי, ונתברר אצלם שיש בדבריהם פשט וסוד, ושכל מה שאמרו מדברים שהם בלתי אפשריים אין דבריהם בכך אלא על דרך החידה והמשל, וכך הוא דרך החכמים הגדולים.

...ואם אתה הקורא מאחת משתי הכתות הראשונות אל תעיין בדברי בשום דבר מן הענין הזה, כי לא יתאים לך ממנו מאומה, ולא עוד אלא שיזיק לך ותשנאהו, כי איך יתאימו מיני המזון קלי הכמות ממוצעי האיכות לאדם שכבר הורגל למיני המזון הרעים והכבדים, הלא רק יזיקוהו וישנאם. ...ואם אתה מאנשי הכת השלישית, שכל זמן שיזדמן לך דבר מדבריהם ממה שהשכל מרחיקו תתעכב אצלו ותדע שהוא חידה ומשל ותשאר בטרדת הלב ואמוץ המחשבה בהבנתו, דואג למצוא דרך האמת ורעיון הצדק כמו שאמר למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת. התבונן בדברי תשיג תועלת אם ירצה ה' יתעלה.

ג. ייעוץ של האגדות ודרך כתיבתן

רבי יהודה הלוי, ספר הכוזרי מאמר ג אות עג

אשר ל'הגדות':

[א] יש מהן המשמשות הצעות והקדמות לדעה שהיו מבקשים לחזקה ולאשרה. כך, למשל, אמרו: 'כשירד רבון העולמים למצרים' כעין "גלו למצרים שכינה עמהם" (מגילה כט ע"א) - כדי לחזק את האמונה כי יציאת מצרים באה באמת בכוונה מאת האלוה יתברך, לא במקרה ולא באמצעות תחבולה מעין תחבולות אנוש, או באמצעותם של רוחות הכוכבים, של המלאכים או של השדים, או באמצעות כל מה שיעלה בלבו של חושב, אלא בדבר האלוה לבדו.

...[ב] ויש שההגדות מספרות על ראיית רוחניים במראה, ואין זה פלא שחסידיים כאלה יראו, בכח פרישותם הגדולה וזיכוך דעותם, צורות כאלה, מהן מדומות, ומהן שיש להן אמיתות מציאות גם מחוץ למחשבה, כאשר ראו אותם הנביאים. ודומה לזאת שמיעת 'בת קול', שלא פסקה מהם בבית שני (סנהדרין יא ע"א), והיא מדרגה למטה מן ה'חזון' והדבור האלוהי.

[ג] ויש שההגדות הן משלים שנשאו על סודות החכמות שאסור לגלותם, הואיל ולהמון אין בהם משום תועלת, ולא נמסרו כי אם ליחידים שיחקרו וידרשו בהם, אולי ימצא בתוכם אדם הראוי להם בדור, או באחד הדורות.

[ד] אמנם יש הגדות הנראות כנטולות כחסרות שחר, אך אחרי עיון כלשהו יתברר ענין, כך למשל, ...מאמר חז"ל (אבות ה, ו) "עשרה דברים נבראו בין השמשות: פי הארץ ופי הבאר ופי האתון..." , מאמר הנראה אף הוא, לפי פשוטו, כנמנע. אך הוא מעיד על ההסכמה בין התורה לבין חכמת הטבע, כי חכמת הטבע מאמינה בנוהג, והתורה מעידה על שנוי מנהג זה, וההתאמה ביניהן היא בזה שגם שינוי הנוהג מקורם בטבע, כי כך התנה עליהם ברצון הקדמון וכך הוסכם עליהם מששת ימי בראשית (בראשית רבה ה, ד).

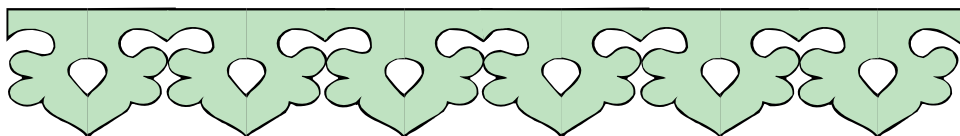
רבי יהודה הלוי מתאר בדבריו ארבעה סוגים של אגדות:

א. אגדות שמטרתן _____

ב. אגדות המתארות _____

ג. אגדות שמכילות _____

ד. אגדות שיש להן משמעות _____

ביאליק על האגדה:

רמב"ם אמר במקום אחד, שיש שני מיני יחסים לאגדה: יחס של ההמונים המשכילים ויחס של ההמונים התמימים – בעלי האמונה. בעלי האמונה תופשים את הדברים כפשוטם ומאמינים בהם. יצאה בת קול מהשמים" – הם מצירים לעצמם שנפלה בת-קול, שמלאך הוציא ראשי מבין העננים או מאיזה חלון – הרי יש מושג חושני, רגעי, הם תופשים את המונח הזה כמונח ממשי – "וקרא בקול". ההמונים המשכילים גם הם מאמינים בדברים כפשוטם, אלא שאינם מאמינים בהם ומלגלים עליהם, אלה ואלה הם המוניים, "וואולגריים". אינם יודעים שזה דבור ציורי במשלים, רק הוא כתוב כמו שירה. וקריאת שיר הרי ג"כ דורשת הכשרה, גם לקריאת הטכסטים כמו לדברי שירה אנו צריכים הכנה והכשרה כדי להבין אותם. כדי להגשים, לטעום את טעמים מוכרחים תמיד להרגיל את עצמם. . .

שאלות בגרות מבוא לאגדה

11. א. "פנים שוחקות לאגדה" (פסיקתא דרב כהנא פסקא יב) הסבירי ביטוי זה

ב. "אתה צריך לדעת שדברי חכמים עליהם השלום נחלקו בהם בני אדם לשלש כתות... (רמב"ם הקדמה לפרק חלק) הרמב"ם מבחין בין שלוש גישות ללימוד אגדה. מהי הדרך הנכונה בעיניו?

א. האגדות מבטאות צד חי ומאיר פנים של התורה, יש בהן קסם המושך את הלב- הן מן הצד האומנותי- הסיפורי והן מן הצד התוכני של עיסוק בתורת חיים, בסיפורי חכמים במעשיות ומשלים ויש בה מסרים חינוכיים שמועברים בצורה חוויתית, לעומת ההלכה שעוסקת בהגדרת הגבולות, המותר והאסור.

ב. ע"פ הרמב"ם לאגדה יש שני רבדים- גלוי וסמוי, פשט ודרש. כאשר קשה לקבל את פשט הדברים הכתובים באגדה יש להבין כי משמעותה האמיתית הינה נסתרת וכדי להבין אותה יש להשקיע מאמץ שכלי ולהתייחס אליה כאל משל שיש לנסות ולפענח את הנמשל שבו

12. א. דורשי הגדות אומרים: רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם, למוד הגדה. (ספרי דברים פרשת עקב פסקא מט) הסבירי משפט זה

ב. רבי יהודה הלוי מבחין בין ארבעה סוגים של אגדות. צייני והסבירי שני סוגים של אגדות.

א. דרך סיפורי האגדות אפשר להכיר את הקב"ה וללמוד ולהידבק בדרכיו.

ב. אגדות שמטרתן לחזק רעיונות מסויימים, אגדות המתארות חזיונות נבואיים או מראות רוחניים, אגדות שמכילות סודות שרק מעטים יכולים להבין, אגדות שיש להן משמעות פילוסופית שיש להעמיק באגדה על מנת להבין אותה.